

## KI ÍRTA A JÁMBOR SZÁNDÉKOT?

Bessenyei életművének legjobb ismerői egymástól függetlenül, legalábbis egymásra nem hivatkozva, mégis egyértelműen megállapították, hogy ez a röpirat valahogy más, mint Bessenyei egyéb írásai. Gálos Rezső 1948-ban megjelent monográfiájában így ír: „Ilyen tárgyszerűen, megfontoltan, rendszerezett tömören írott munkája Bessenyeinek ebből az időből nincs is több. Nem kalandozik el, nem mond – szokása szerint – példákat, semmiben sem körülményes, mégis egészen Bessenyei. Benne van az ő egész haladó felfogása: a középnemes ‚polgári‘ gondolkodásának valósággal dokumentuma ez a röpirat.” (247. l.) Néhány évvel később, 1953-ban Szauder József kitűnő stílusérzékére hagyatkozva szintén csak azt tudja mondani, hogy a *Jámbor Szándék*ban az azt megelőző röpiratok „szenvedélyes, érzelemtől átfűtött hangja átadja helyét a törvény szinte száraz hangjának, soha Bessenyei mondatai nem voltak ennyire elvi élességűek”. (91. l.) – Waldapfel József is úgy vélekedik a korszakot tárgyaló könyvében, hogy „A *Jámbor szándék* sokkal rendszeresebb, tárgyilagosabb, erősebben értekező, érvelő jellegű a többi röpiratnál”. (145. l.)

A kiváló kutatók megérezték tehát, hogy a *Jámbor Szándék* más, mint Bessenyei többi írása. Más, mint azok a röpiratok, melyek hasonló témáról szólnak, és melyeket időben nem sok választ el az 1781-ben keletkezett, de csak 1790-ben napvilágot látott nevezetes röpirattól. Bessenyeinek nagyon jellegzetes stílusa van. Két év alatt ez nem változhatott meg ennyire. A következtetés önként adódik: a *Jámbor Szándékot* nem ő írta, legalábbis ebben a formában nem az ő műve. A röpirat második felében sokszor ráismerni a többi röpirat szerzőjére, a befejezés pedig jellegzetesen bessenyeis. Érthető viszont, hogy a kutatók elsősorban az első két-három lapnyi elvi indokolásra figyeltek, erről rögzítették benyomásait a stílust, a megfogalmazást illetően. A főrendekhez szóló szónokias befejezés 2-3 lapja, ezeknek ismét teljesen más hangvétele elkerülte a figyelmüket.

A következőkben megkísérlem elmondani feltevésemet a *Jámbor Szándék* jelenlegi formájának kialakulásáról. Feltevésemet, mondom, mivel kézirat nem maradt ránk, ilyenről máig nem tudunk. Hipotézisemet a stílusjegyeken túlmenően igyekszem tárgyi bizonyítékokkal is alátámasztani. A röpirat sorsának felvázolása egyben adalék lesz II. József évtizedének, de különösen az 1790-es esztendő fejleményeinek történetéhez. A röpirat sorsa csakis a korból érthető meg, viszont szövegének kialakulása, a szöveg, ahogyan ma előttünk fekszik, beszédes tanúja a kornak, melyről még mindig nem tudunk eleget.

Több ízben próbáltam már megfogalmazni, miként alakult ki Bessenyei Györgyben és a mögötte álló bécsi körben 1778 táján a modern magyar művelődési koncepció. A *Tolerantia* című esszégyűjtemény, mely 1778-ban készült el, de csak 1978-ban láthatott nyomdafestéket, újabb szempontokkal gazdagította a Bessenyei-kezdeményezésről alkotott képünket. Itt most csak néhány vonásra szeretném a figyelmet felhívni. A Habsburgok dunai monarchiájának részét képező, csak látszatánállósággal rendelkező, felekezeti viszályoktól háborgatott ország és uralkodó osztálya, a magyar nemesi nemzet legjobb fiai, élükön Bessenyeivel, a „Ratio Educationis” kiadása idején döbbennek rá a helyzet veszélyeire és az azonnali cselekvés szükségére. Valamilyen formában nemzeti egységet és nemzeti függetlenséget kellene teremteni. Az adott időpontban az egyetlen lehetséges politikának a kultúrpolitika látszott. Világi, egyetemes emberi kultúra emelheti a „vallás

lárma" fölé a magyarokat, hiszen „a hitben való gyűlölség még mindig a régi mélységes tudatlanságnak élő jele közöttünk”. A „külső” tudományok egyetlen hazai műhelye a budai királyi palotába helyezték egyetelm. Az egyetem tanáraihoz fordul ezért Bessenyei 1778-ban, s tőlük várja a haza sebeinek gyógyítását. A Szentírás-magyarítás és a Corpus Juris ismerete mellett adjanak sok más hasznos tudományt a nemzetnek: „terjesszék ki hát Uraim, elméinket, hogy a Földnek egész golyómba felett . . . az embert mint embert úgy ismerhessük.”

Bessenyei tehát elsősorban nem nyelvművelést sürget, hanem tudományt. Szűkebb látókörű kortársainak meg is mondja: „a nyelvnek is csupa tudása” még nem nagy dolog. „. . . elhisszük, hogy a debreceni csikósok a Trincsen és Nyitra vármegyei fő-fő embereknél jobban tudnak magyarul, de mégse következik, hogy azoknál tudósabbak volnának.” – Azt természetesen vallja Bessenyei, hogy „minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”. A következő lépés tehát az, hogy a „mély tudományokat” a magyar nyelvbe kell áttenni. És ez nem lehetetlen, mert a magyar nyelv nem olyan elesett, nem olyan szegényes. Különbön is minden ma virágzó európai nyelv gyenge volt valamikor, egy sem származott „tökéletes erőbe”.

A világi egyetemes emberi kultúra a nemzet született nyelvén hatalmas erő: birtokában egységnek lehet tekinteni Magyarországot és Erdélyt. A nyelv összeköti a magyar parasztot és a nemest, de a kecskeméti, debreceni és kassai polgárnékat is. A nemzeti nyelven felvirágzó tudomány ismét dicsőséget, tekintélyt szerez a régen vitézségéről híres nemzetnek. – A mély tudományok mellett nem kisebb a jelentősége az igazán színvonalas szépirodalomnak: „És miért ne lenne szép dolog komédiával vagy egy *Pontyival* valakinek hazáját megnevetetni?”

„A közönséges dolgok közérővel kell fogni, mert különben hiában erőszakoskodunk.” Intézmény kell a tudományok magyar nyelven való művelésére. Az első pillanatban a budai „univerzitas” alkalmas háttérnek tűnik, de ennek az illúzióknak hamarosan vége. Tudós társaságot kellene létrehozni. Erre történtek már régebben kísérletek, de nem magyar nemzeti közakarattól. 1779 tavaszán egy nyugati német nyelvterületen levő törpe államocskában létesült „Société Patriotique” ajánlja fel Bécsben Bessenyeinek és társainak, hogy a magyar literátorok a távoli társaság fiiláléjaként szervezkedjenek egy „Hazafiúi Magyar Társaság”-ban. A szépen indult terv és készülődés megint csak sikertelenségbe torkollik. De még 1780 őszéig elhúzódik a levelezés Hessen-Homburggal, és valójában nem is tudjuk, miért fut zátonyra az első igazán magyar tudós társaság ügye.

Annyi bizonyos, hogy 1781-ben, II. József trónra lépte után kevéssel Bessenyei megfogalmaz egy röpiratfélélt „egy Tudós Magyar Társaságnak felállítása” tárgyában. Ő maga „csekély tudósításnak” nevezi írását, melyet az ország főrendeihez intéz. Egyedül ők képesek ugyanis véleménye szerint a nemzet javára tudományos társaságot alapítani és erre az engedélyt a királytól megnyerni. A „csekély tudósítás” nem lehetett hosszú. A befejező sorokban a szerző mondja is, hogy ha kívántatik, kész gondolatainak „bővebb előadására”, de „csak azok előtt, akiknek ezen tudósításomat ajánlom”. A „Tudósítást” Bessenyeinek nem sikerült kinyomtatni, de az több példányban cirkulált a bécsi magyarok között. Szerzőjének 1782-ben el kellett hagynia a császárvárost, és ezzel ő maga kikapcsolódik a röpirat sorsának alakításából. Arra, hogy a mai *Jambor Szándék*-ban mi valószínűsíthető mint az eredeti „Tudósítás” része, természetesen még visszatérek.

A következő főszereplő a nagy magyar nyelvész, Révai Miklós piarista szerzetes tanár. 1777–78-ban Bécsben tanult, és lehet, hogy már ekkor tudomást szerez a testőrírók irodalmi tevékenységéről. Hamarosan Nagyváradon az akadémián előbb a rajz, majd a filozófia rendkívüli tanára lesz. Állásával elégedetlen, és 1781 áprilisában Bécsbe megy, hogy II. Józseftől kegydíjat eszközödjön ki magának. Egészen az irodalomnak és a magyarság ügyének szeretne élni. A tehetséges, de nyugtalan, önfejű, a szerzetesrendi fegyelmet nehezen tűró Révai 1790-ben saját akadémiai tervzetében magáról ezt írja: Váradot azért hagyta ott, „ut opportuniore esse posset loco ad promovendam magis et sua opera Linguae Patriae Culturam”. Ismerjük a döntést is: „Révay sine pensione dimittendus est.” (1781. április 17.)

Bécsben Révai mindenestre tudomást szerzett arról – talán Kreskay Imre közvetítésével –, hogy Bessenyei György megfogalmazott egy *Tudósítást* magyar tudós társaság felállítására érdekében. A *Jámbor Szándék* 1788-ban kelt „Előljáró Beszéd”-ében arról ír, hogy a kéziratot „Írójától mint egy elhagyatottnak tapasztaltam lenni . . .” (Csakugyan feltűnő, hogy Bessenyei György sok kéziratát magával viszi 1782-ben hazájába, de ezzel nem törődik. Ez is arra utal szerintem, hogy eredeti formájában rövid és hevenyészett írás lehetett.)

Révai szerez belőle egy másolatot. Úgy látszik, kéziratban Bécsben közkézen forgott. Révai magától Trattnerrel, a nyomdásztól hallotta, hogy az a *Tudósítást* azért nem nyomtatta ki („maga szája vallása szerint csak azért egyedül . . .”), mert az a tudós társaságnak saját nyomdát irányzott elő, s ettől Trattner az üzletét féltette. Ez szerintem nem valószínű. Inkább Révai elképzelése csupán, akinél a túlméretezett önértet bizonyos fokú üldözési mániával párosult, és sok konkrét esetben alaptalan gyanúsításhoz vezetett.

Akármi történt is, Révai a *Tudósítás* egy másolatának birtokában még inkább eljegyzte magát a magyar nyelv ápolása és a tudós társaság ügyével. – Egyelőre jobb híján főúri vagy nemesi házaknál nevelő. Képzett, szép szál, jó megjelenésű férfi. Előbb Pálffy János grófnál, majd Grazban, a Viczay családnál él. Kapcsolatban áll a *Magyar Hirmondóval*. 1782. január 16-án kelt nevezetes felhívása, melyben magyar költők műveinek és „közénekeknek” gyűjtésére szólít fel. 1783. december 17-én pedig már arról olvashatunk, hogy a lapot Rát Máttyás és Máttyus Péter után ő veszi át. Arról is szó van ugyanekkor, hogy „. . . egy jól vélekedő hazád fia már tavall itt kívánta közreadni nyomós feltételeit egy Nyelvmívelő Társaságnak felállítására végett”.

Nem tudunk közelebbit a *Magyar Hirmondó*t alapító Rát Máttyás és Bessenyei György kapcsolatairól. 1782-ben Bessenyei még Bécsben van, és lehet, hogy kísérletet tesz tervezetének közrebocsátására. A szövegből ugyanis világosan kitűnik, hogy csak Bessenyei *Tudósításáról* lehet szó, bár jellemző módon Révai a tervezett tudós társaságot már ekkor „Nyelvmívelő Társaság”-nak kereszteli át.

Révai egyébként igen ügyes, ötletes újságírónak bizonyult, stílusában Bessenyei jó tanítványának mutatkozott. Idéz tőle több helyen sorokat, de név szerint csak egyszer említi Dugonics *Algebrájának* ismertetésében. Révai itt kikel a szóújítások ellen, és nem egészen helyesen fordítja ellenük a *Magyar Néző* „Jegyzés”-éből a „régis szokású Ferenc diák uram”-ról szóló kitélt. Bessenyei konzervatív Ferenc diákja nem az új szavakat ellenzi, hanem a világi újszerű európai gondolkodást, melyre Bessenyei a *Magyar Néző*-ben példát ad. Révai idézi tehát Bessenyei szavait, és hozzáfűzi: „Ezt Bessenyei mondja, de ha én is mondanám, igazat mondanék.”

Két okból lényeges ez az idézet és ez a hivatkozás. Egyrészt példa arra, hogy Révai (és mások is) többször hivatkoznak Bessenyeire, vagy idéznek tőle, neve említése nélkül. Például így: „ahogy mondja, egy én is tudom, kitsoda buzgó Hazafi.” Másrészt a nem egészen jól alkalmazott hivatkozás azt is mutatja, hogy Révai nem érti, vagy nem akarja érteni Bessenyei történetfilozófiai elmefuttatásának lényegét, és csak a magyar nyelv felemelését célzó gondolatokat hallja ki művéből. Ennek a leszűkítésnek fontos következményei lesznek a továbbiakban. – Az említett 1783. december 17-i újságcikk is kifejezetten „Nyelvmívelő Társaságot” említi, pedig Bessenyei így ezt sohasem írta le, mindig magyar tudós társaságot, vagy tiszta magyar akadémiát sürgetett. Már most látszik, hogy Bessenyei és Révai koncepciója eleve eltéréseket mutat.

Révai csak néhány hónapig írja az újságot. Közben is többször átmegy Pozsonyból a közeli Bécsbe. 1784 februárjában pártfogói és ismerősei rábeszélése ellenére egy különös lépésre szánja el magát. Kihallgatást kér II. Józseftől és előadja neki a magyar tudós társaság tervét, átnyújtva annak latin fogalmazványát, vagyis egy *Planumot*. A *Latina* (Jaurini 1792) c. kötete 124–125. lapalji jegyzetében így vázolja a jelenetet: „Eodem tempore, anno nempe 1784. Bessenyeianae inhaerens Piae Designationi, exhibui ipsi adeo Aug. Ios. Sec. quondam et ego Imaginem Soc. Hung.”

Hitelt érdemlő forrásokból tudjuk, hogy a király, aki éppen a német hivatali nyelvet készült bevezetni Magyarországon, némi humorral fogadta a buzgó szerzetes atya előterjesztését. Végignézett a

szép szál férfin, és azt mondta: Nem akar ön a katonai pályára lépni? Azonnal kinevezem hadnagynak. Az ügyön különben majd elgondolkodom még. – Révai maga nagyobb fontosságot tulajdonított a kihallgatásnak, mint gondolnánk. 1785. július 11-én Benkő Józsefnek hosszú levelet írt Erdélybe (közli az *Erdélyi Protestáns Közlöny, egyházi és iskolai hetilap*, Kvár. 1873). Ebben részletesen leírja, mit tett és mit szándékozik tenni a magyar nyelv ügyében és egy magyar nyelvművelő társaság létrehozásáért. A *Magyar Hirmondót* azért vállalta el – írja –, mert ez lenne a felállítandó társaság anyagi alapjának egyik forrása. A másik egy saját nyomdából támadna, a harmadikat „nagyjaink” pénze képezné, akik pályázatokat írnának ki jutalmakkal: „ki mondhatatlan lett volna ezzel a penna csatára fel lázasztó iparkodás”. Egyes főurak Révai szerint készek is voltak pénzt áldozni. A tervet Révai írásba foglalta minden igaz hazafi örömeire, „tsak a hazától el hasonlott gonosz haza árulóknak szúrta a szemüket”. Ezek és nem az udvar taposta el a szép szándékot, véli Révai. Mivel konkrétan senki sem támogatta, egyenesen II. Józsefhez ment. Szerinte a fejedelem megtette, amit tehetett: megjelölve átküldte a tervezetet a kancelláriára. Ott aztán különösen a hazaáruló Nitzky, „ez a gonosz ember oly fordítást tett az egész dologban, hogy engem mint némű némű eszközt álomba indult nyelvünk felszerkesztésének más be kevert vádolással meg támadván tsak nem szám ki vetésbe igazított”.

A fáradszóró szerzetes most egy *Magyar Költeményes Gyűjtemény*-ben kéziratban maradt munkák kiadását tervezve, s előfizetők gyűjtésére kéri Benkőt: „Jól esedez az Istennek, hogy a jövő esztendőre a szívek valamennyire megváltozzanak és ne akadályoztassák többre törekedő jámbor szándékunkat.” Itt olvassuk legelőször a „jámbor szándék” kifejezést. (A *Latina* is „Pia Designatio”-t említ, de ezt már visszatekintően, 1792-ben írja Révai.)

Egyébként azt olvassuk a levél folytatásában, hogy Ráttal és Szerencsi Naggyal 1785-ben is társaságot akarnak felállítani, nem nevezvén azt társaságnak. Tartós jövedelmet a havonta megjelenendő *Magyar Költeményes Gyűjteménytől* remélnék, valamint egy új újságtól. Tegyük hozzá, hogy Péczeli József 1789-ben a *Mindenes Gyűjtemény* jövedelmét szintén egy „a Nyelv pallérozására fel állítandó kis Társaságnak tőke-pénzül szánja”.

A 80-as évek végén szokatlanul megélénkült az irodalmi élet nálunk. Kassán, Komáromban, Győrött, Bécsben most már nem magános írók, hanem kis társaságok indítanak lapot, folyóiratot, és terveket kovácsolnak valamiféle nyelvművelő társaságról. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy Bessenyei kultúrpolitikai koncepciójától mind messze elmaradnak, legkevésbé még a kassaiak, hiszen itt nem kisebb emberek tevékenykednek, mint Batsányi és Kazinczy.

1788 decemberének végén Győrött Révai egy „Elöl járó Beszéd”-et ír ahhoz a kéziratához, melyet Bessenyei még *Tudóstársaságnak* nevezett, de melynek Révai most már a sokkal többet mondó „Egy Magyar Társaság iránt való Jámbor Szándék” címet adja. Most, 1788-ban Révai úgy tapasztalja, hogy több helyen kis társaságokba szövetkezik a „Tudós Magyarság”. Talán éppen ezért most lenne érdemes a tervezetet kiadni. Vázolja gondolatmenetét, és hozzáfűzi: „Lássuk, mit hagyhat meg benne a mostani idő, mit változtathat, mit tehet hozzá s mennyire viheti. Álljon elő szerzője is, halljuk még bővebben szavainak magyarázását . . .”

A kiadás terv marad. Egy év múlva, 1789. december végén II. József megígéri, hogy összehívja a magyar országgyűlést. 1790. január 26-án egy tollvonással visszavonja a nemesi nemzet által sérelmezett legtöbb rendeletét. Február 20-án meg is hal. A nemesi nemzeti lelkesedés lángjai egyre magasabbra csapnak. II. József akaratával és tudtával a magyar koronát február 17-én útnak indítják Bécsből Budára. Díszes magyar ruhába öltözött megyei bandériumok kísérik diadalmenetben.

A jövőendő új király, Lipót március 12-én ér Bécsbe, és az adott helyzetben nagyon okosan kijelenti, hogy Magyarország alkotmányát tiszteletben fogja tartani. A magyar nyelvet az ország általános nyelvének tekinti, melyet tanítani kell Magyarországon olyan területein, ahol a lakosság vegyes. Ezt a magyarok úgy értelmezik, hogy a visszavont német hivatali nyelv helyébe hamarosan a magyar kerül. Csakugyan, a június 10-én megnyíló budai országgyűlés a magyart teszi meg a tárgyalás nyelvévé, óriási lelkesedés közepette.

Bécsben kb. 1765 óta él egy bizonyos egyre gyarapodó magyar kör, mely a nemzeti nyelv és irodalom támogatását szíven viseli. Itt élnek és működnek a testőrírók és barátaik, a közelben a pálos szerzetesek. De itt élnek egyes magyar főurak személyi titkárai, háziiorvosai és tanítói is. A körnek olyan magyar érzésű főurak támogatása ad még nagyobb nyomatékot, mint Orczy Lőrinc, Orczy László, Széchényi Ferenc, Festetics György és Forgách Miklós.

A török háború elhúzódásával és II. József betegségével nyilvánvalóvá lesz, hogy a király személyes uralmát az eddigi formák között tovább nem gyakorolhatja. Erre már utaltunk. 1789 vége felé érezhető e bécsi magyar körben egy bizonyos fokú fellélegzés. A nemzeti törekvéseket egyre hangosabban és bátrabban hangoztatják. A fő cél az, hogy a német helyébe a magyar hivatali nyelv kerüljön és ne a latin. Ezért indul a magyar nyelv mellett nagyon tudatos propaganda, s ebben a most következő 12 hónapban annak a bizonyos bécsi körnek van a legfontosabb szerepe. A fővárosban élvén mindenről hamarabb értesülnek, mint mondjuk a debreceniek vagy az erdélyiek. Bejáratosak lévén az udvarba, tudják, mikor, meddig lehet elmenni az agitációban. Lipót első kijelentései és utasításai igazolni látszanak a hazafias törekvéseket.

A magyar nyelv jogaiért és a magyar nyelv felemeléséért folyó harcnak és munkának az egyik fő színtere a *Hadi és más nevezetes Történetek* című lap. Bécsben Szacsvey Sándor szerkesztésében jelenik meg *Magyar Kurír* címen újság. A szerkesztő 1789-ben már nem olyan udvarhú, nem annyira lojális, és közeledik némileg az erősödő nemesi-nemzeti ellenállás mozgalmához. Az a bizonyos bécsi kör mégis szükségesnek tartja új lap indítását. Már 1789 januárjának végén a *Magyar Kurír*-ban magyar nyelvű pszichológiára hirdettek pályázatot. Július 7-én pedig megjelenik a „Hadi történetek” 1. száma. Hogy ne keltsen feltűnést, az első időben csak a török háború eseményeiről adnak tájékoztatást. Később azonban az újság a megélt politikai életnek és a magyar nyelv ügyének szenteli hasábjait. Szerkesztői Görög Demeter és Kerekes Sámuel. Mindketten előkelő családban nőtt fel, az utóbbi egyben a Theresianumban a magyar nyelv tanára. Az anyagi alapokat hazafias érzésű főurak teremtették elő, elsősorban Széchényi Ferenc, Festetics György és Teleki Sámuel. Nem szívesen léptek ki a biztos háttérből, és titkáraikkal képviseltették magukat, ha erre szükség volt. A titkárok is nevezetes emberek: Hajnóczy József, Péteri Takáts József és Szentjóni Szabó László. A lapnak hamarosan 1300 előfizetője van. Állandó kapcsolatban állnak a komáromi *Mindenes Gyűjtemény*-nel.

Már 1789 szeptemberében pályázatot írnak ki magyar nyelvtan megírására. (Ennek révén születik meg az úgynevezett *Debreczeni Grammatica*.) 1790 februárjában három pályakérdés megválaszolására szólít fel a lap: „1. Micsoda ereje vagyon az anyai nyelvnek a nemzet természetű tulajdonságának (nationalis character) fenntartására? 2. Mennyire segíti a Nemzet valóságos boldogulását s pallérozódását az Anyai Nyelvnek gyarapodása; és ellenben mennyire hátráltatja azt ennek valamely idegenért való elmellőzése? 3. Mennyire szükséges a Magyar Nemzetnek a Deák nyelvnek tudása?”

A bécsi kör által irányított propagandamunka szervezeten folyt. A három pályakérdés megválaszolását sem bízták csupán a véletlenre, vagyis a hazafiúi buzgalomra. Megbízák Bárótzai Sándor testőríró és Decsy Sámuel, a Bécsben élő orvost és publicistát, hogy munkamegosztásos alapon dolgozzák ki pályaművüket. Decsy az első két kérdéssel, Bárótzai pedig csak a harmadikkal foglalkozik. Egymásról tudnak, egymásra hivatkoznak is. Bárótzai Sándornak munkája *A védelmezett magyar nyelv. Vagyis a diákság mennyire szükséges voltáról való kettős beszélgetés* július 20-án jelenik meg Bécsben névtelenül. Két helyen is utal arra, hogy Decsy Sámuel is írja művét, és az is hamarosan napvilágot lát. *A Pannóniai Főnix. avagy a hánvából feltámadott magyar nyelv* szeptember 8-án keltezte valóban meg is jelenik. Decsy utal Bárótzai röpiratára, megnevezvén a névtelen szerzőt. – A propagandahadjárat szervezett voltára bizonyították még, hogy a bécsi körrel kapcsolatban álló Batsányi János június 20-án intéz nyílt levelet gróf Forgách Miklóshoz a magyar hivatalos nyelv ügyében. Kazinczy Ferenc május 22-én áll őrt Budán a Szent Korona előtt, és ekkor fogan meg benne a *Hamlet Prologusa* címen ismert írása 1790. július 1-i keltezéssel. A két lap, a *Hadi történetek* és a *Mindenes Gyűjtemény* igen sokszor hivatkoznak egymásra, igen sokszor vesznek át egymástól híreket a magyar nyelv ügyében elért eredményekről.

Ezeket a külön-külön egyébként ismert tényeket azért szedtem itt egy csokorba, hogy megmutassam, mennyire határozottan irányított irodalmi propagandáról van itt szó a magyar nyelv hivatali nyelv rangjára való emeléséért. Csak ezeknek a tényeknek a tudatában érthetjük meg Bessenyei György *Tudósításának*, mely közben már a *Jámbor Szándék* címet megkapta, további sorsát.

Révai Miklós minden bizonnyal már 1790 legelején jár Bécsben, és kapcsolatba kerül a Görög–Kerekes körrel. A *Hadi Történetekben* jelenik meg verse „A magyar öltözet és nyelv állandó fennmaradásáért” (III. 273–7.). A szerkesztők kéziratot kérnek tőle, mert most egyszerre bővebben van pénz a nyomtatásra, a cenzúra pedig gyakorlatilag megbénul. Mivel előre látható, hogy a tervezett röpiratok Bárótzai Sándor és Decsy Sámuel tollából az idő rövidsége miatt az országgyűlés megnyitásáig nem jelenhetnek meg, olyan alkalmas, az ügyet szolgáló kézirat kell, mely azonnal nyomdába adható. (Tudjuk azt is, hogy Batsányi már áprilisban arra gondol, hogy a *Kassai Magyar Múzeum* II. füzete feljuthasson az országgyűlésre.) Révai az általa már 1788-ban sajtó alá készített és átírt, kiegészített Bessenyei-kéziratot küldi vagy viszi Bécsbe. Előrebocsát egy levelet: *Révai Miklós a Hadi Történeteket író érdemes társaságnak boldogságot*.

A levél nagyon személyes hangvételű, és nem mentes dühös kirohanásoktól sem. Saját magát a magyar nyelv ügye mártírjai közé számlálja. (Ezt a mondatot vésték különben a nagyszentmiklósi emlékoszlopára is.) Nem saját művei közül küld, írja, hanem a *Jámbor Szándékot* adja, mert most ennek kedvez az idő. „Az Isten munkája ez, hogy így fordulnak önként az idők, hogy a mit régtől óhajtottak a köz boldogulás utánn szívből sóhajtozó Jámbor Fiaink, úgy mint a Magyar Nyelvművelő Tudós Társaságot, annak fel álltattása iránt tellyes bizodalommal lehetünk. Egy Hazáját s Nemzetét híven szerető Magyaroknak erről való Jámbor Szándékát ki-zakasztottam *Amalteamból*, hogy ti, a mit számomra szántatok, azt inkább ennek mennél előbb lehető ki nyomtatására és a Hazával való közletésére fordítsátok. Talám másként lehetne ugyan most ezekre az időkre nézve erről a Tárgyról írni . . . de hagyjuk meg Szerzőjének meg érdemlett ditsőségét.” Ismerjük el az úttörők érdemeit, kik „jó darab idővel ez előtt a dülő Magyarországa alá hajultak támogató vállalkal . . . Bárótzai Sándor, . . . Bartsai . . . az a Holmibenn egyesesen ki mondó Magyar Diogenes, a Játékban ártatlanul enyelgő Magyar Plautus, Bessenyei György”.

A három testőröt felsorolva Bessenyei György neve is említődik. Miért nem céloz Révai arra, hogy éppen ez a röpirat is Bessenyei György munkája? Talán azért, mivel tudja, hogy Bárótzai az egyik legfontosabb író tagja a bécsi körnek, és hogy a két testőr nem szenvedhette egymást? – A levél azon a napon kelt, amikor a Korona Győrött hált meg, vagyis február 19-én. A bécsiek siettek a nyomdábaadással, és a *Jámbor Szándék* június első napjaiban megjelent. Már június 9-én Batsányi kezében volt. Révai azt írja június 22-én Péczelinek, hogy 800 példányt küldetett le Budára az országgyűlés megnyitására a követek közötti szétosztás céljából. Batsányi a június 9-én Ráday Gedeonnak írt levelében arról is tud, hogy Bárótzai Sándor „most egy hasonló munkácskán dolgozik”.

Az írók és a mögöttük álló nagyobb urak nagy reményeket fűztek a magyar nyelvművelő vagy tudós társaság megalapításához az országgyűlés megnyitásának pillanatában, vagyis június 10-én. Tudjuk, hogy a dolgok hamarosan más irányt vettek. Lipót ügyes politikus volt. Gyorsan megegyezett a poroszokkal Reichenbachban, és ezzel a sakkhúzással a nemesi-nemzeti ellenállás alól kihúzta a talajt. A remények tehát füstbe mentek. Révai Miklós még tovább tervez, szervez, és az ő akadémiai tervezete a *Planum erigendae Societatis Hungaricae* a tervezett társaság javasolt tagnévsorával az év végén megjelenik. A nagy politika azonban már a nyáron eldöntötte – kedvezőtlenül – a tudós társaság sorsát. A főurak közül gyorsan visszahúzódnak a legtöbben. Az irat pedig, amelyen a kezdeti lelkesedésben aláírásukat is adók nevei állottak, gyorsan eltűnik a Helytartótanács irattárából . . .

Ennyit tartottam szükségesnek a kézirat sorsát illetően elmondani. Most már kísérletet tehetek arra, hogy megvizsgáljam a *Jámbor Szándék* előttünk fekvő szövegét, és megkíséreljem röviden elmondani feltevéseimet arról, hogy kik írták a nevezetes röpiratot. Nem tudok jobb módszert, ajánlani, mint hogy az olvasó vegye elő a *Jámbor Szándék* szövegét, és kísérvé szíves figyelmével

fejtegetéseimet. Az egyszerűség kedvéért nem az eredeti 1790-es szövegre, illetve kiadásra támaszkodom, hanem a Magyar Klasszikusokban megjelent szövegre a 264–279. lapokon.

Az eddig elmondottak feljogosítanak annak megállapítására, hogy a röpirat szövege úgy, ahogy most előttünk fekszik, nem származik egészében Bessenyei György tollából. Vannak részek, melyeket biztosan ő írt. Vannak részek, melyeket Révai Miklós toldott be, vannak részek, melyeket ő írt át. De vannak részek, melyeket csak 1790 tavaszán az a bizonyos bécsi magyar kör iktathatott be, minden bizonnyal a *Hadi történetek* szerkesztőinek, Görög Demeternek és Kerekes Sámuelnek tollával. Mindez nem nevezhető különös eljárásnak. Egyáltalán nem mai értelemben vett szövegkiadásról volt szó, hanem arról, hogy egy – az alapvető elképzeléseknek megfelelő – régebben keletkezett szöveget miként tegyenek a magyar nyelvet illetően másként gondolkodó, politikailag pedig egészen megváltozott légkörben élő magyarok még inkább alkalmassá a feltett célra az adott pillanatban.

Arra nem vállalkozom, hogy minden mondatról eldöntsem, kinek a tollából ered. Azt azonban megkísérlem, hogy több fontos ponton elmondjam a véleményemet, s megpróbáljam azt filológiailag is alátámasztani. Mindezzel egyébként csak a dolgozatom elején említett kitűnő Bessenyei-kutatók megérzését realizálom. (A *Jámbor Szándék* és a Révai-féle *Planum* egybevetése nem vezetne meggyőző eredményhez. Révai ismerte Bessenyei György munkáit, a két tervezet azonossága vagy különbözősége önmagában semmit nem bizonyít. Annyit látunk, hogy a *Planum* a *Magyarságból* egész mondatokat vesz át szóról szóra, ill. fordít latinra.)

A *Jámbor Szándék* bevezető része: „Kegyelmes és Nagyságos Uram!” talán olyan lehetett eredetileg, mint A *Holmi* megfelelő fejezete „A magyar nyelv felemelkedéséről”, vagy annak egy némileg rendszerezettebb változata. Az első mondat, „Az ország boldogságának egyik legfőbb eszköze a tudomány”, nagyon is a *Ratio Educationis* bevezető mondataihoz hasonlít. És valljuk meg, hogy a kor legismertebb alapvető kultúrpolitikai dokumentuma mégiscsak ez az átfogó tanügyi rendelkezés volt. A *Ratiót* Bécsben a magyar kancellárián fogalmazták meg. – A bevezető rész néhány bekezdése Bessenyei György stílusára vall. Bizonyos azonban, hogy Révai átírta a szöveget. Ezt két dologgal támasztom alá. Az egyik a magyar nyelv romlása gondolatának felvetése az 5. bekezdésben. Ez a panasz később még többször megismétlődik. Nos, Bessenyei szerint egy nyelv sem származott tökéletes erőbe, hanem a használat tette erőssé mostanra például az angolt vagy a franciát. A magyar nyelvre ez éppúgy érvényes, mint az angolra. „Reméhetjük-e mi, hogy nyelvünket valaha odavihetjük, hol francia, anglus vannak?” (A *Holmi* XXVII.) A szónoki kérdést optimistán kell értelmeznünk. Bessenyei szerint igenis remélhetjük, de tenni kell ezért valamit, ti. alapítani kell egy „tisza magyar Akadémiát”. Bessenyei tehát nem tud valamiféle romlásról, mely éppen most fenyegetné a magyar nyelvet.

Az erősen történeti szemléletű Révai Miklós viszont egész életében ezzel a gondolattal küszködik: régen épebb volt a magyar nyelv, most pedig a használatban romlik, egyesek szántszándékkal rontják. Ilyen nyelvrontónak tartja költőtársát, Baróti Szabó Dávidot. 1786-ban Győrből keltezi hozzá intézett X. Alagyáját: „Fel jegyzük nyilván az utánn nyomdognak ez okból: /Hogy nyelv rontásid senki se hagyta helyén./ A késő Század te miattad meg ne gyalázzon.” – Később majd Verseggy Ferencsel vitázik sokat, és az élő, a beszélt nyelv jogait védő tudós társát minősíthetetlen jelzőkkel nevezi nyelvrontónak.

A másik áruklódó szó Révai átdolgozása a „kóstolhatja” a 7. bekezdésben. Ugyanebben a bekezdésben „kóstolhatná” alakban is. Arról van szó, hogy nemzetünk nagyobb része a tudományoknak ízét nem érzi, és ennek oka, hogy „a maga nyelvével nem kóstolhatja”. Én ezt Bessenyeinél sohasem olvastam. Benne van azonban latinul és magyarul abban a folyamodványban, amelyet Sándor Lipót főherceghez intéz a buzgó Révai 1790. Szent Iván havának (június) 28. napján, abból a célból, hogy vállalja el a magyar tudós társaság fővédnökségét. Latinul „dulcius degustabuntur”, magyarul sok kis társaság törekszik már „a szép tudományokat is Nemzetünkkel a maga született nyelvén édesebben kóstoltatni”.

Révai átirásával „átfedések” is keletkeznek ebben a bevezető részben. Ilyennek tekinthető részben a 2. és a 9. bekezdés. Ez utóbbinak fogalmazása utal inkább Bessenyeire.

A bevezető részbe a bécsiek 2 bekezdést interpoláltak, melyek valójában nem illeszkednek logikusan a gondolatmenetbe. Az egyik a 10. bekezdés: „Most azon vagyunk, hogy a jóféle született magyarokból először deákok, azután németet, tótot, franciát, olaszt csináljunk, úgy hogy utoljára a magyar nyelvet is elfelejtsék: holott . . .” A felsorolás mindentől eltekintve meghökkenítő. Aztán hogy-hogy azon vagyunk? Kik vagyunk azon? Úgy kell érteni a mondatot, hogy most ott tartunk? A felsorolásban a deák és a német rendben van, még a francia is, de hogy kerül ide a tót és az olasz? – Talán magyarázatot ad a magyar grammatika megírására meghirdetett pályázat a *Hadi történetek* 1789. szeptember 25-i számában. A pályázat szövegében ez áll: „Az ilyen készületű Magyar Grammatika kétség kívül azt tselekedné, hogy ezentúl előbb lenne átalányban a Magyar Ifjúság jó Magyar mint jó Deák vagy jó Német . . . meg az olyan Magyarok is magokba térnének . . . a kik eddig született nyelvekkel annyira nem gondoltak, hogy jó Németek, Frantziák s Olaszok voltak tsak Magyarok nem . . .”

A *Jámbor Szándék* idézett része és a pályázat szövege azonos kézről árulkodik, és a gondolatmenete is lényegileg azonos. Az ugyanis, hogy amíg jó magyar grammatika, illetőleg nyelvtanuló könyv nincs, a magyar ifjúság valóban előbb tanul meg helyesen és tudatosan latinul és németül, mint saját anyanyelvén. A városi környezetben, Bécsben, Pozsonyban különösen is divat a német és francia nyelv. Az olaszról ilyen vonatkozásban nem beszélhetünk, de valamiért belekerül a pályázat szövegébe, és innen a *Jámbor Szándék*ba is. Lipót kétségtelenül hozta magával olasz bizalmas embereit Bécsbe, és az olasz nyelv újra divatba jött. Pozsonyban s néhány felvidéki városban él szlovák (tót) értelmiség és polgárság. Az alföldi Bessenyeinek azonban, azt hiszem, nem jutott volna eszébe ezt fenyegető veszélynek feltüntetni. (1808-ban Pápay Sámuel céloz olyasmire, hogy a tót cselédliányoktól a Felvidéken a magyar gyerekek könnyen megtanulnak tótul.)

A bevezető rész következő, 11. bekezdése fordít egyet a dolgon, és kijelenti: „Sőt a köztünk lakó németeket és tótokat is magyarokká kellene tennünk.” Ezt a mondatot igen sok történelmi munka idézi mint a magyar rendi nacionalizmus sajnálatosan korai jelentkezését Bessenyei Györgynél. Szerintem Bessenyei Györgyről 1781-ben nem lehet feltételezni, hogy egy ilyen mondatot leírt volna. A jelenlegi szövegben a kategorikus felszólításra következő érvelés csakugyan elég korán felmerült Magyarországon magyar nyelven, de csak katolikus szerzőnél. Például Landovics István *Novus succursus* . . . c. munkájának bevezetésében már 1689-ben megfogalmazza azt, hogy aki magyar kenyeret eszik, tanuljon is meg magyarul. Ezt a követelést 1790–91-ben elég általánosan hangoztatják. Kazinczy és Hajnóczy is természetesnek tartják, hogy a nem magyar lakosok megtanuljanak magyarul.

1781-ben azonban Bessenyei ezt nem írta le. Hasonló gondolatnak nyoma sincs műveiben, és mások is vele tartottak. 1782-ben például Rát Mátyás (*Magyar Hirmondó* IV. 20.) fontosnak tartja a hazai nemzetiségek anyanyelvének kifejlesztését is. Általuk Magyarországot „egész Európa tudományjának tárházává és Depositoriumává” kívánta tenni. „Távul légyen tehát, hogy valamely nyelvet, annyival inkább saját hazánk nyelvét ki-irtani igyekezzünk.”

1790 tavaszának nagy magyar nemzeti felbuzdulása kétségtelenül magával ragadja a felső-magyarországi városok német és szlovák értelmiségének és polgárságának egy részét is. A korabeli magyar újságokban sok híradás számol be ilyen lelkesítő jelenségekről. Persze azért számolnak be, hogy biztassák is a magyarság felé közeledőket. Egyetlen példát említek. A *Hadi Történetek* IV. 544. lapon arról ír, hogy „a felső-magyarországi tót és német városok magok kívánják a magyarosodást, magok esedeznek magyar nyelvtanítókért a Felsőleges Helytartó Tanácsnak. Amit vizsgálatásul irtunk, irtuk serkentésül is.”

Már a következő hónapok megmutatták, mennyire irreális volt a gyors magyarosodásról való ábrándozás. A mi szempontunkból csupán az a lényeges, hogy 1790 tavaszán a bécsi kör bátran beiktathatta a *Jámbor Szándék* szövegébe azt a bizonyos „nacionalista” mondatot, hiszen propaganda-hadjáratról van szó. Kevéssel utóbb Decsy Sámuel még sokkal határozottabban fogalmaz.

Ugyanez a bekezdés II. József Magyarországon tett útjaira is céloz, és arra, hogy akkor magyar ruhát viselt s magyarul beszélt volna. Mindez azért történik, hogy hozzáfűzhessék: mennyivel inkább

kivánhatjuk az ország nem magyar lakosaitól, hogy magyarul tanuljanak. A különös csak az, hogy Bessenyei soha nem emlegeti II. Józsefet. És a szövegben van egy zárójelbe tett különös utalás ama bizonyos utazásokkal kapcsolatban: „Ez úgy volt akkor.” Mármost, ha valaki 1781-ben ír dicsérőleg II. József magyar barátságáról, mely 1765 óta többször megismételt utazásai alkalmával nyilvánult volna meg trónra léptéig, az bizonyára nem teszi hozzá mintegy távoli időkre utalva vissza, ez úgy volt *akkor*, mert ennek nem lett volna értelme.

A *Jámbor Szándék* bevezető része után következik egy négyoldalmi rész, mely számba veszi, „micsoda utakon igyekezett eddig a mi nemzetünk a maga nyelvét nagyobb tekintetességre vinni”. Ez a rész egy igen alapos rendszeres számbavétele mindannak, ami eddig (egészen bizonyosan nem 1781-ig, hanem 1790-ig) történt eredeti magyar művek, fordítások, nyelvtan- és szótárírás terén. Ilyen rendszeres értekezést ebben a témakörben Bessenyei György nem írhatott, *A Magyar Néző* „Jegyzése” világosan mutatja, mit ismer ő a régi és a kortárs magyar irodalomból. Őt az érdekli, hogy még eddig profánus íróink nem voltak, és ezért az írás módjában, melyen ő nem stílust ért, hanem európai történetfilozófiai felfogást, mi csak az angolokat és a franciákat követhetjük.

Ezt az alapos értekezést teljes egészében Révai Miklós írta. Az ő tollára mutat az az eljárás is, hogy egyes helyeken kísérletet tesz ugyan a latin terminusok magyarítására, de a biztonság kedvéért utána teszi latinul is. Például: a kis értekezés közepe táján olvassuk: „Minden nyelv különbözik a több nyelvtől, a szó öszverakatásában, a dolog kimondásában és a köz szólás formáiban: in constructionibus, phrasibus et idiotismus.” Révainak ez marad a módszere és stílusa Versegly Ferenc ellen írt könyveiben is. A *Tisztátalan Magyarság*-ban olvassuk: „... és azoknak igenis nagy számokban olly szoros törvényt tartó hasonlósággal (analogiával)”. Vagy: „Sem ékes szószeretésbeli derék okaival (principiis philologicis) nem jöhet a tiszta valóságra.” A példákat a végtelenségig sorakoztathatnánk.

Bessenyei György nyugodt lélekkel írt előszót 1779-ben a korban sokak által szidott Zechenter Antal Voltaire-fordítása elé (*A hitető Mahomet, avagy a fanaticismus*, Pozsony 1779.). Révai viszont a *Jámbor Szándék* e részében keményen korholja és nyelvgyalázóknak nevezi azokat, akik nem született magyar létükre magyarra fordítanak. A legsúlyosabb véték a szemében természetesen az, ha valaki nem magyar létére magyar grammatikát ír.

Az érveket még lehetne sorolni. De elég elfogulatlanul elolvasni ezt az értekező részt, hogy felismerjük: egy igen alapos, rendszeres nyelvészeti értekezés ez, mint ilyen, nagyon jól használható dokumentuma a kor irodalmi tudatának. De nem Bessenyei írta, hanem Révai Miklós, a legnagyobb magyar nyelvészek egyike.

Az értekezés után következik az első külön címmel is ellátott rész: „A magyar társaságnak felállítása iránt való szó.” A cím nem Bessenyeire vall, hanem az egész röpiratnak Révai által adott címére utal. A szöveg maga itt is, valamint a következő két rövid részben stílusosan nagyrészt Bessenyeire vallanak. Bizonyos, hogy Révai átdolgozó kezét is fel lehet ismerni abban a részben, amely a társaságnak rendtartásairól szól: „különösen a személyek megválasztására nézve”. Ez a kérdés Révait a saját *Planum*-ában nagyon erősen foglalkoztatja. Itt a betoldásokra szorítkozva nehezen érthető mondatok sikerülnek neki, pl. a tagok között behozandó egyenlőségről. A kis rész II.-vel jelzett bekezdésében Révaira vall a megszokott kettőzés: „... az országnak különböző részeihez képest sok-képpen különböző beszédnek módja, *dialektus* ... azt kívánja ...”. E bekezdésben „erdélyi Nagyfejedelemség” áll, pedig Bessenyei mindig csak Erdélyt vagy Erdélyországot emleget.

A székelyekről szóló mondat előzményét megtalálni Révai VII. Alagájában, melyet „Bolla Mártonnak édes szerzetes atyafinak, Kolozsvárott a deák költeményesség tanítójának Nyitráról” küldött 1777-ben. Itt ezt olvassuk: Erdélyben „a havasok közt, tisztább égnek alatta, / Uj lakos a roppant épületekbe kelél. / Itt a régi Magyar vérnek maradéka tulajdon / Tiszta beszédének kintseit osztja veled. /” – A *Jámbor Szándék*-ban pedig ez áll: „Itt Magyarországhoz az erdélyi Nagyfejedelemséget is hozzáértem és különösen a székelyeket, kik régibb magyaroknak maradéki lévén, talán sok előttünk esmérletlen dolgokban eligazíthatnának bennünket.”

„A Társaságnak munkái” c. fejezet ismét feltűnő pontossága és rendszeressége miatt inkább Révai kezére vall. Szó van itt „a nyelvnek fundamentomiról”, „minéműek a lexikon és grammatika”. Tudjuk, Bessenyei a *Magyarságban* csak annyit mond, hogy: „Uj szó-könyvet jó volna osztán csinálni, hól meghatározatnának az új magyar szók.” Révai ennél sokkal alaposabb és rendszeresebb: „tudósabb”.

„A Társaságnak hasznai” c. részről ugyanezt mondhatom el. „Azt mondják a politikusok . . .”, szerintem szokatlan szó lenne Bessenyeinél. Vagy: „így az egész nemzetnek serénysége, industria, felébredne.” Ez az a bizonyos Révai-stílus. Viszont biztos, hogy Bessenyei írta az ugyanebben a bekezdésben azt az igen szemléletes példát a hangyaboly rakásáról és az anyátlan méhekről. De ezek nem tudományos példák, hanem a Révainál sokkal tágabb látókörű, de sokkal kevésbé rendszeres Bessenyei fantáziájának termékei. E rész III. alfejezetében kétszer is előfordul az, hogy a törvénykönyv nálunk „római nyelven” van megírva, holott Bessenyei mindig „deákot” ír. Ez a bizonyos III. alfejezet nagyon részletesen ír arról, hogy mennyire jó volna, ha az egész törvénykönyv, az ország végezési és a törvény folyamatja magyar nyelven lenne. Ez a kis rész alapvető jelentőséget tulajdonít a magyarnyelvűségnek és a magyar nemzeti viseletnek. Ez 1790 tavaszán aktuális lehetett. Bessenyeinek felfogása azonban a nemzeti felemelkedésről némileg másképp hangzik. *A Holmi XXIX.* részében olvassuk: „Nem a' hát első kötelesség, tudomány egy hazában, hogy tudjam játszani a per ugrásit, arrul kell elmélkedni, mi módon legyen egy nemzet bölcs és gazdag. Van-é nagy tudományokra útja? Virágzik-é benne minden kézi mesterség; és talált-é oly réseket, melyeken terméseit, kellett felett való vagyonait a szomszéd nemzeteknél eladván, kincsét kebelébe szaporíthassa.”

Ugyanebben a III. részecskében van egy nagyon árulkodó kitétel. Legyen a törvényhozás és törvénykezés nyelve a magyar. És most ez következik: „Mi magunk az ország gyűléseiben mennyire ragaszkodunk a mi magyarságunknak külső színéhez, úgy, hogy oda a törvény gyanánt való szokás szerint magyar köntösben kell mennünk, magyar nyelven szólanunk . . .” – Gondoljuk meg: 1765 óta nem volt országgyűlés, és 1781-ben egyáltalán nem is volt ilyesmire kilátás. Bessenyei tehát arról, hogy az országgyűlésre magyar ruhában kell menni, nem íratott. 1790 tavaszán az országgyűlés előtt a bécsi magyarok toldották be ezt a részt. Nem is csak egy tény konstatálása ez, hanem biztatás a magyar ruha viselésére és arra, hogy az országgyűlés tárgyalási nyelvét a magyart tegyék meg. Ezért is olyan sürgős a kinyomtatás, és ezért küldet Révai Budára azonnal 800 példányt a követek közötti szétosztás végett. A III. rész „a magyar Társaság” fundálását itt szinte csak azért tartja feltétlenül szükségesnek, mert csak egy ilyen társaság teheti a magyar nyelvet alkalmassá a hivatali és törvénykezési nyelv funkciójára.

Az is feltűnik a szövegben, hogy azon nemzetek felsorolásánál, melyek a római jog alapján állnak, a spanyolok is szerepelnek, sőt a felsorolásban megelőzik a franciákat és anglusokat. Bessenyei a spanyolokat csak az inkvizícióval kapcsolatban emlegeti, az anglusok és franciák pedig mindenféle hasonló felsorolásban mindig első helyen állnak nála. – A IV.-gyel jelölt alfejezetben ismét szerepelnek az olaszok a felsorolásban, amit Bessenyei sohasem tesz.

A röpiratot befejező és az ország főrendjeihez szóló két rövid rész egészen biztosan Bessenyei fogalmazása. Retorikus jellegűek, mint a budai egyetemi tanárokhoz írott levél. Tudós fejtegetések helyett nagy lélegzetű mondatok. A tudós társaság felállításával egy új holdat teremtenének meg a főurak, e társaság elűzi majd az országon fekvő homályt, és azt más nemzetek előtt is fényeskedővé teszi.

Mit eredményez a több kéz munkája gyanánt felfogható átírás? A röpiratot kétségtelenül tartalmasabbá teszi, korszerű követelésekkel gazdagítja, így például demokratikusabbá is teszi. Ezért, bár ennek semmi jelentősége nincs, Révai Miklós és a bécsi kör átdolgozó tevékenységét utólag is helyesnek kell tartanunk. Egyet azonban le kell szögeznünk. Az átírás a magyar kultúrpolitikai koncepció más irányba térítését eredményezi, és így beláthatatlan következményekkel jár. Bessenyei György számára a tudomány, a korszerű műveltség a lényeges. Ennek tartalmát elég pontosan körülhatárolja, és az újszerű európai gondolkodásra saját munkáival példákat is ad. Közönséggé ez az új tudomány csak magyar nyelven válhat. Így volt ez a legfejlettebb európai országok esetében is. Jobb

lesz tehát nekünk is a nagyvilág után menni. A szükséges közérő egy tiszta magyar akadémia lenne. Az új tudomány az egész nemzet boldogságát, dicsőségét szolgálná.

Már utaltunk arra, hogy Révai Miklós már 1783–85 körül főleg nyelvüvelő társaságot sürget. A *Jámbor Szándék* is erre helyezi a hangsúlyt. A helyzetet felmérő okos fejtegetésekben a nyelvész Révai Miklós az addigi magyar irodalmi és tudományos törekvések mérlegét csupán a magyar nyelv előmenetelének, kiművelésének szempontjából ítéli meg. Szó esik természetesen tudományról, de ennek tartalmáról nem olvashatunk semmi konkrét meghatározást. Az 1790-es országgyűlés megnyitására szánt röpirat legfontosabb gondolata, hogy a közélet, a jelen országgyűlés és az egész törvénykezés hivatalos nyelvévé a magyart kell megtenni. A megalapítandó magyar társaság legfőbb feladata, hogy erre a szerepre alkalmassá tegye a magyar nyelvet. Decsy Sámuel hamarosan ki is mondja, hogy a társaság azért kellene, mert a jelenlegi nagy nemzeti lelkesedés hamar elmúlik. Egyébként Báróczy Sándor és Decsy Sámuel ezt a központi gondolatot folytatja újabb érveléssel. Révai *Planumára* marad a feladat, hogy ezen előzményekre hivatkozva részletes tervet dolgozzon ki a társaság szervezetére, működési területére és anyagi alapjainak biztosítására.

Mi az oka a művelődéspolitikai koncepció megváltoztatásának, az egyáltalán nem lényegtelen hangsúlyeltolódásnak? 1784 után, de különösen 1790 tavaszán sokkal erősebb a magyar közhangulatban a nemzeti lelkesedés, mint a felvilágosult eszméknek, egyáltalán, a világi tudományoknak szeretete. Széles nemzeti egységfrontot csak a nemzeti nyelv melletti agitációval lehet megteremteni, és ennek mint fő célnak érdekében óvakodni kell a tudományok pontosabb meghatározásától. Tudjuk, hogy 1790 tavaszán a reakció erői is rendezték soraikat, és a felvilágosodás kétes értelmű szavá vált, ahogy Kazinczy írja. A jozefinisták is gyorsan színt váltottak, és ez is egy felvilágosultabb pozíció feladását jelentette.

A *Jámbor Szándék* szövege sem magyar, sem külföldi neveket nem említ Richelieu és Temple kivételével, de ezek ezen a helyen nem lényegesek (különben biztosan Bessenyei *Tudósításából* kerültek át). Bessenyeinek neve sem említődik. Talán ez is zavart okozott volna. A vallási türelmesség követelése marad, mer' ez beleillett az egységfront-politikába. Ezt az egységfrontot látszik erősíteni, hogy a példának felhozott nemzetek közé bekerülnek az olaszok és a spanyolok. Talán a Bessenyeinél kizárólagos angol, francia orientáció egyszerre egyoldalúnak és felvilágosodás-ízűnek tűnt. A katolikus magyar értelmiségben az olasz és a spanyol kulturális hagyomány elevebben él, és Bécsből katolikus szemmel nézve a dolgokat a spanyol és az olasz példák a sorból nem hagyhatók ki.

Ennyit sikerült röviden összefoglalni kételyeim és bizonyosságaim felől a *Jámbor Szándékot* illetően. A *Jámbor Szándék* e megvilágításban még sokkal érdekesebb művé válik. Legfeljebb ezentúl megfontoltabban kell belőle idéznünk, és megállapításait nem 1781-re, hanem csak 1790 tavaszára tekinthetjük érvényesnek.

Lajos Némedi

#### DIE VERFASSERFRAGE DER FLUGSCHRIFT "JÁMBOR SZÁNDÉK"

Die Konzeption der modernen ungarischen nationalen Kulturpolitik entstand in den Jahren 1777–1781. Das Ziel war die Schaffung einer weltlichen europäischen Bildung in der Muttersprache, Geeignetes Mittel schien die Gründung einer ungarischen Akademie der Wissenschaften zu sein. György Bessenyei, die Schlüsselfigur der literarischen und kulturellen Bestrebungen, versuchte es 1779 mit der Gründung einer solchen Akademie. Als dies mißlungen war, verfaßte er 1781 eine Flugschrift über den Nutzen, die Notwendigkeit und die Verfassung einer zu gründenden wissenschaftlichen Sozietät. Ein Jahr später mußte er Wien für immer verlassen. Die Flugschrift erschien erst 1790 in Wien unter dem

Titel *Jámbor Szándék*, anonym. Die Flugschrift gilt bis auf heute als die gültige Zusammenfassung der Akademiepläne Bessenyeis.

Der Verfasser des Aufsatzes versucht, das mögliche Schicksal des Manuskriptes in den Jahren 1781–1790 zu rekonstruieren und untersucht die Umstände der Drucklegung in Wien im Frühjahr 1790. Er kommt zu der Folgerung, daß nur ein kleiner Teil des Textes unmittelbar von Bessenyei herrührt. Das ganze wurde von dem eifrigen und eigensinnigen Piaristen Miklós Révai, dem Dichter und Sprachwissenschaftler umgearbeitet. Auch der Titel stammt nachweisbar von ihm.

In Wien lebte und wirkte seit 1765 ein auch zahlenmäßig nicht unbedeutender Kreis von gebildeten Ungarn adliger und nicht-adliger Herkunft: Offiziere der ungarischen Noble Garde, Mönche, Publizisten, Hausärzte, Hauslehrer und Privatsekretäre von Aristokraten usw. Der Kreis gab auch für Bessenyeis Wirken den Hintergrund ab. Gegen Ende der Regierung Josephs erstarkte das nationale Element in den kulturellen Bestrebungen und gab den eher europäisch ausgerichteten Zielsetzungen Bessenyeis eine neue Stoßrichtung. Joseph führte 1784 bekanntlich das Deutsche als Amts- und Unterrichtssprache in allen seinen Ländern ein. Der willkürliche Akt gab dem nationalen Eifer des ungarischen Adels neue Nahrung. Nach dem Tode Joseph glaubte auch der Wiener Kreis, der Augenblick sei gekommen, statt des abgeschafften Deutschen das Ungarische und nicht wieder das Lateinische als Amtssprache einführen zu können. Dieser Wiener Kreis besorgte die Drucklegung der wichtigen Flugschrift *Jámbor Szándék*. Die in Wien lebenden ungarischen Publizisten bereicherten und aktualisierten den Text mit neuen Interpolationen, die in der politischen Situation im Frühling 1790 nötig schienen. In dieser Gestalt gelangte die Flugschrift Anfang Juni nach Buda und wurde dort unter den Delegierten des am 10. Juni eröffneten Landtages verteilt. Sie hatte ihren Anteil daran, daß gleich am ersten Tag der Beschluß gefaßt wurde, der Landtag sollte statt lateinisch ungarisch verhandeln.

Der Verfasser des Aufsatzes erkennt heute in dem vorliegenden Text der Flugschrift (eine Handschrift gibt es nicht) drei Teile. Mit sachlichen und stilkritischen Argumenten entscheidet er, welche Sätze von Bessenyei, welche von Révai und wieder welche von den Wiener Publizisten stammen könnten. Die Flugschrift verliert durch diese Klärung der Verfasserfrage nichts an Bedeutung und Interesse. Ihre Sätze sollen aber in der Zukunft in der Forschung nicht mehr von 1781, sondern erst von 1790 datiert werden. Die wahre Gestalt der kulturpolitischen Konzeption Bessenyeis soll in seinen anderen Schriften gesucht werden, vor allem in der kleinen Essaysammlung *Tolerantia* (1778), die erst 1978 von dem Verfasser aus der für zwei Jahrhunderte verschollenen Handschrift zugänglich gemacht wurde.